

УДК 351.78;371

Книш Інна Василівна,

доктор філос. наук, професор кафедри соціально-гуманітарних дисциплін та іноземних мов Національної академії управління, м. Київ

НОВІТНІ ОСВІТНІ ПРАКТИКИ: БЕЗПЕЧНЕ ОСВІТНЄ СЕРЕДОВИЩЕ

Під час пандемій, конфліктів та війн актуалізується питання збереження середовища існування людини (і реального, і віртуального) як безпечного простору. Усі заклади, у тому числі й освітні, в Україні працюють у нових для себе вимогах створення нових практик щодо облаштування укриттів та організації безпечного середовища (соціального, техногенного й навколишнього).

У своїх розвідках ми спробуємо розглянути алгоритм створення безпечного освітнього середовища, використовуючи освітні практики.

За сучасних швидкозмінних умов освітнє середовище не існує ізольовано від зовнішніх та внутрішніх впливів, що можуть спричиняти як позитивний результат, так і нести деструктивні загрози, небезпеки й ризики. Умовою протидії таким чинникам є захищеність і безпека освітнього середовища (віртуального чи реального).

Для цього законодавчі служби пропонують практики створення низки офіційних документів: Декларації прав дитини (1959 р.) [2]; Конвенції ООН «Про права дитини» (1989 р.) [8]; Всесвітньої декларації про забезпечення виживання, захисту і розвитку дітей (1990 р.); Декларації ООН про безпеку шкіл (2015 р.); Декларації про безпеку шкіл МОН України [3]; Постанови КМУ від 10 березня 2017 р. № 138 «Деякі питання використання захисних споруд цивільного захисту» [4]; Наказу МВС від 09.07.2018 № 579 «Про затвердження вимог з питань використання та обліку фонду захисних споруд цивільного

захисту» [10]; Листа МОН України № 1/9-436 від 14 .09. 2020 «Про створення безпечного освітнього середовища в закладі освіти та попередження і протидії булінгу (цькуванню)» [11]; рекомендацій Державної служби якості освіти України від 18.09.2022 «Безпечне освітнє середовище: нові виміри безпеки» [1]; Проекту Закону про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення щодо протидії порушенню прав у сфері праці № 2806-IX від 01.12.2022 р. [12]; Кодексу цивільного захисту України за № 5403-VI від 01.01.2023 [7] та ін.

Означені практики впроваджуються в межах проєкту «Супровід урядових реформ в Україні» (SURGe) [14], що реалізується компанією Alinea International за кошти Уряду Канади та Державною службою з надзвичайних ситуацій.

Виконання окреслених вимог та рекомендацій вимагає чіткого розуміння сутності безпечного освітнього середовища та вимог щодо його організації. Такими вимогами визначено: цілісність, єдність і впорядкованість предметно-просторового середовища та візуального сприйняття; багатофункціональність, гнучкість і мобільність; вікову відповідність; персоналізованість, наявність особистого простору; свободу, відкритість сприйняття, креативність; практичність та ергономічність; гармонійність і збалансованість; соціалізація та співпраця [9].

До складових освітнього середовища відносимо: фізичне оточення (стан будівлі, дизайн та доступність приміщень, можливості розміщення й переміщення учнів); людський фактор (учнівський контингент, наповнюваність класів, підбір учнів, рівень підготовки вчителів); програми навчання (характер змісту, технології, стиль та методи навчання, форми навчальної діяльності, характер контролю); інформаційне оточення (технічне забезпечення, контроль, наявність і доступність швидкісного інтернету, локальна шкільна мережа, власний шкільний сайт, електронні ресурси працівників школи).

З урахуванням поданих вимог та складових спробуємо визначити можливий алгоритм створення освітнього середовища:

- моніторинг – вивчення документації, запитів батьків, експертна

оцінка спеціалістів, самооцінка, SWOT-аналіз [6, с. 242];

- проектування – розробка макету, моделі; узгодження з учасниками ОП; розробка та прийняття шкільних нормативів;
- розбудова – прийняття загальних правил, норм, дедлайну; розподіл функцій; налагодження інформаційних каналів; фандрайзінг;
- покращення – рефлексія, самооцінка, налагодження зворотного зв'язку з дітьми, колегами, фахівцями й батьками, громадою, корекція нормативних документів, планів.

На виконання Указу Президента України від 25 травня 2020 № 195/2020 «Про Національну стратегію розбудови безпечного і здорового освітнього середовища у новій українській школі» передбачено запровадження закладом освіти плану заходів у річищі стратегічних цілей: здоров'язберезувальна складова освіти; комплексність розвитку фізкультури й посилення рухової активності; розбудова системи здорового харчування, формування культури харчування та правильних харчових навичок; удосконалення медичного обслуговування учасників освітнього процесу; ефективне психологічне забезпечення освітнього процесу; підвищення якості компетентності працівників закладу освіти; безпечність, доступність та інклюзивність освітнього середовища; міжсекторальна взаємодія та залучення соціальних інституцій. Перевірити якість упровадження впроваджених заходів закладу допоможуть індикатори, сформульовані в Абетці для директора.

У межах даної розвідки вважаємо за доцільне звернутися й до ознак безпечного освітнього середовища, зокрема:

1) якість міжособистісних взаємин, що визначається крізь призму позитивних (довіра, доброзичливість, схвалення, толерантність) та негативних (агресивність, конфліктність, ворожість, маніпулятивність) чинників;

2) захищеність, що виявляється у відсутності насильства в усіх його видах, формах для всіх учасників освітнього процесу;

3) задоволення базових потреб учасників освітнього процесу в допомозі та підтримці; збереженні й підвищенні її самооцінки; пізнанні та

діяльності; розвитку здібностей і можливостей;

4) комфортність – оцінка емоцій, почуттів та переживань, що домінують у процесі взаємодії дорослих і дітей в освітньому середовищі закладу.

Наголосимо, що попри значний інтерес до проблеми безпечного освітнього середовища, існує певний «концептуальний плюралізм» щодо його визначення. Законом України «Про повну загальну середню освіту» (ст. 1) безпечне освітнє середовище потрактовано як «сукупність умов у закладі освіти, які унеможливають заподіяння учасникам освітнього процесу фізичної, майнової та/або моральної шкоди» [5].

Зважаючи на відсутність єдиного визначення поняття «безпека освітнього середовища», спробуємо виокремити низку його аспектів:

1) психологічний:

- конфлікти в середовищах «Учень/Студент – Учень/Студент», «Учень/Студент – Учитель/Викладач», «Учитель/Викладач – Учитель/Викладач», «Учитель/Викладач – Батьки», «Учень/Студент – Батьки»;

- проблема адаптації в освітньому середовищі;

- атмосфера конкуренції між однолітками;

- надмірна вимогливість педагогів;

2) екологічний, згідно з яким екологічно безпечне середовище – це система психолого-педагогічних умов, впливів і можливостей, які забезпечують захищеність особистості від негативного впливу екологічних чинників, що визначають оптимальність взаємодії зі світом природи [13];

3) інформаційний, що стосується недопущення, зниження чи блокування негативного впливу інформації на людину завдяки створенню належних механізмів контролю її якості.

Таким чином, освітнє середовище має бути безпечним, інклюзивним, мотивувальним тощо. Воно повинно забезпечувати: наявність безпечних умов навчання та праці, комфортну міжособистісну взаємодію, емоційне благополуччя в середовищах «Учень/Студент – Учень/Студент»,

«Учень/Студент – Учитель/Викладач», «Учитель/Викладач – Учитель/Викладач», «Учитель/Викладач – Батьки», «Учень/Студент – Батьки», відсутність будь-яких проявів насильства та наявність достатніх ресурсів для їх запобігання, дотримання прав і норм фізичної, психологічної, інформаційної та соціальної безпеки кожного учасника освітнього процесу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Безпечне освітнє середовище: нові виміри безпеки. Державна служба якості освіти України. 18 серпня 2022. URL: <https://sqe.gov.ua/bezpechne-osvitnie-seredovishhe-novi-vim/>.
2. Декларація прав дитини 1959. Юридична енциклопедія: [у 6 т.] / ред. кол.: Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) [та ін.]. Київ: Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана, 1999. Т. 2: Д-Й. С. 74. URL: <https://cyclor.com.ua/content/view/1031/58/1/3/#4869>.
3. Декларація про безпеку шкіл. МОН України. URL: <https://mon.gov.ua/ua/ministerstvo/pro-ministerstvo/najposhirenishi-zapitannya-vidpovidi-ta-aktualni-kontakti-mon-pid-chas-voyennogo-stanu>.
4. Деякі питання використання захисних споруд цивільного захисту. Постанова Кабінету Міністрів України № 138. від 10 березня 2017 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/138-2017-%D0%BF#Text>.
5. Закон України «Про повну загальну середню освіту», Верховна рада України № 463-IX, від 01.07.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#Text>.
6. Книш І. В. Філософія освіти: конспект лекцій для магістрів денної та заочної форм навчання. Суми: інформ.-вид. центр ШНАУ, 2018. 89 с.
7. Кодекс цивільного захисту України. Верховна рада України, № 5403-VI, від 01.01.2023, URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5403-17#Text>.
8. Конвенція ООН «Про права дитини». № 995_021, від 20.11.2014. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text; Генеральна Асамблея ООН Документ RES/44/25 (12 грудня 1989 р.). URL: <https://web.archive.org/web/20190815031805/http://www.cirp.org/library/ethics/UN-convention/>.
9. Новий освітній простір. Мотивуючий простір. URL: https://decentralization.gov.ua/uploads/library/file/407/NOP_Motivuyuchiyprostir.pdf.
10. Про затвердження вимог з питань використання та обліку фонду захисних споруд цивільного захисту, наказом МВС № 579 від 09.07.2018. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0879-18#Text>.
11. Про створення безпечного освітнього середовища в закладі освіти та попередження і протидії булінгу (цькуванню). Лист Міністерства освіти і науки України. № 1/9-436 від 14 серпня 2020. URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-stvorennya-bezpechnogo-osvitnogo-seredovisha-v-zakladi-osviti-ta-poperedzhennya-i-protidiyi-bulingu-ckuvannyu>.
12. Проект Закону про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення щодо протидії порушенню прав у сфері праці. Верховна рада України. № 2806-IX від 01.12.2022 р. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/27299>.
13. Совгіра С. В. Екологічно безпечне освітнє середовище: категоріальна специфіка понять. Наукові записки екологічної лабораторії УДПУ. 2015. Вип. 18. С. 130–134. URL: https://dspace.udpu.edu.ua/bitstream/6789/3670/1/Sovgira_Uman.pdf.
14. Супровід урядових реформ в Україні. SURGe. URL: <https://sqe.gov.ua/diyalnist/mizhnarodne-spivrobotnictvo/proiekt-surge/>.